

Andrzej Zawistowski

Uprzemysłowienie województwa białostockiego w planie sześćioletnim : zamierzenia i efekty

---

Pamięć i Sprawiedliwość 7/2 (13), 105-120

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Uprzemysłowienie województwa białostockiego w planie sześcioletnim. Zamierzenia i efekty

Jednym z najważniejszych elementów powojennego systemu gospodarczego w Polsce było centralne planowanie. W 1949 r. zakończono pierwszy z długoletnich planów gospodarczych – plan trzyletni. W kolejnym roku rozpoczęto realizację zadań wynikających z planu sześcioletniego – czyli według oficjalnej nomenklatury „Sześcioletniego Planu Rozwoju Gospodarczego i Budowy Socjalizmu na lata 1950–1955”. Miał on przynieść uprzemysłowienie kraju, likwidację pozostałości własności prywatnej w miastach, kolektywizację rolnictwa, zacieśnianie współpracy z państwami bloku radzieckiego, podniesienie stopy życiowej ludności¹.

Władze położyły szczególny nacisk na rozwój przemysłu, głosząc zasadę jego równomiernego rozmieszczenia. W tym celu zamierzano tworzyć mniejsze, ale gęściej usytuowane ośrodki przemysłowe². Zakładanie nowych, pojedynczych przedsiębiorstw miało zaktywizować tereny słabiej zindustrializowane³. Miały na tym skorzystać przede wszystkim tereny zaniedbane gospodarczo, położone na wschodnim brzegu Wisły, często zaliczane do tzw. Polski B. Założenia planu sześcioletniego były zatem w szczególności atrakcyjne dla województwa białostockiego.

W 1950 r. województwo białostockie obejmowało obszar 23201 km kw., dzieląc się na 13 powiatów⁴ (w tym jeden grodzki), 30 miast, 131 gmin i 3518 gromad⁵. W kształcie administracyjnym, w porównaniu do sierpnia 1939 r., zaszły zmiany: do Związku Radzieckiego odeszły niemal całe powiaty wołkowyski i grodzieński, cztery gminy z powiatów: augustowskiego i sokólskiego oraz pojedyncze wsie z gmin Białowieża i Narewka. Na mocy dekretu z 14 maja 1945 r. ponownie został włączony do województwa białostockiego powiat łomżyński (od 1939 r.

¹ J. Kaliński, *Historia gospodarcza Polski Ludowej*, Białystok 2005, s. 45.

² T. Lijewski, *Uprzemysłowienie Polski 1945–1975: przemiany strukturalne i przestrzenne*, Warszawa 1978, s. 50.

³ A. Karpiński, *Polityka uprzemysłowienia Polski w latach 1958–1968*, Warszawa 1969, s. 374–375.

⁴ Powiaty: augustowski, białostocki grodzki, białostocki, bielski, elcki, gołdapski, grajewski, kolneński, łomżyński, olecki, sokólski, suwalski, wysokomazowiecki.

⁵ A. Szyszowska, *Województwo białostockie*, Warszawa 1951, s. 3. Praca może być wykorzystywana jako źródło do gospodarczych dziejów województwa, gdyż jej autorka pełniła (w interesującym nas okresie) funkcję kierownika regionalnego biura Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego w Białymstoku.

będący częścią województwa warszawskiego)⁶. W lipcu 1945 r. zdecydowano o włączeniu do województwa białostockiego trzech powiatów leżących w dawnych Prusach Wschodnich: elckiego, gołdapskiego i oleckiego⁷. Spowodowało to zachwianie dotychczasowej harmonii terytorialnej województwa.

Białostoczczyznę zaliczano w końcu lat czterdziestych do terenów nieuprzemysłowionych. Województwo miało charakter wybitnie rolniczo-leśny, a poziom jego zagospodarowania był znacznie niższy niż województw Polski środkowej i zachodniej. Oprócz dominującego przemysłu włókienniczego istniał na Białostoczczyźnie także przemysł skórzaný i drzewny. W województwie typowo rolniczym nie rozwinął się na większą skalę przemysł rolny (poza kilkoma browarami i gorzelniami właściwie nie istniał)⁸.

Zakłady przemysłowe (głównie włókiennicze) skupiały się przede wszystkim w Białymstoku i okalających go miejscowościach (Czarnej Wsi, Starosielcach, Łapach, Supraśla i Michałowie). Powstały one w pierwszej połowie XIX w. i rozwinęły się w latach 1870–1890. Po wybudowaniu kolei warszawsko-petersburskiej przemysł białostocki silnie związał się z rynkiem rosyjskim. Kryzys produkcji – zapoczątkowany wybuchem I wojny światowej, ewakuacją części fabryk do Rosji, a następnie ich odbudową – trwał aż do 1932 r. Główną zaletą białostockiego przemysłu włókienniczego były niskie ceny, co powodowało, że znajdował on rynki zbytu nie tylko w Europie, ale także w Afryce⁹. Pod koniec II wojny światowej część przemysłu lekkiego została zdemontowana i wywieziona do Niemiec (m.in. całkowicie wywieziono fabryki z Supraśla, Gródka, Wasilkowa). Ogólnie straty w przemyśle wyniosły ok. 80 proc. W latach 1944–1950 w Białymstoku i okolicach odbudowano: zakłady przemysłu wełnianego, fabrykę jedwabniczo-galanteryjną, metalową, garbarnię, hutę szkła, fabrykę tlenu, fabrykę sklejek, zakłady chemiczne. W Elku otwarto fabrykę sklejek, w Hajnówce – fabrykę chemiczną, w Łapach i Starosielcach – stolarnie, zakłady mechaniczne i warsztaty kolejowe, w Wasilkowie, Gródku i Michałowie – zakłady włókiennicze; powstały też, rozrzucone po całym województwie, kaflarnie, cegielnie, fabryki polewy, betoniarnie, olejarnie, zakłady mleczarskie i tuczarnie drobiu¹⁰.

Województwo białostockie miało słabą sieć komunikacyjną. Tylko w powiatach na ziemiach odzyskanych istniała stosunkowo dobra infrastruktura kolejowa. W pozostałej części województwa były zaledwie dwie główne linie kolejowe z odgałęzieniami: Warszawa–Białystok–Sokółka i Gołdap–Elk–Białystok–Bielsk Podlaski–Czeremcha. W sumie w 1949 r. długość linii normalnotorowych wyno-

⁶ Decyzję tę ogłoszono dopiero w lipcu 1945 r. Faktycznie jednak administracja województwa białostockiego obejmowała powiat łomżyński od czasów wyzwolenia spod okupacji hitlerowskiej (AAN, KC PPR, 295/VII-157, Dekret o włączeniu powiatu łomżyńskiego do woj. białostockiego, 14 V 1945 r., b.p.; A. Barwujuk, H. Majecki, *Zarys gospodarczy powiatu łomżyńskiego*, Lublin 1967, s. 30).

⁷ M. Gnatowski, *Specyficzne uwarunkowania kształtowania się władzy ludowej w regionie białostockim (lipiec 1944–styczeń 1947)* [w:] *Studia nad procesami rozwoju regionu białostockiego w 40-leciu PRL*, red. M. Gnatowski, W. Nieciński, W. Pukniel, Białystok 1985, s. 17; S. Tuderowicz, *Ogólna charakterystyka regionu* [w:] *Białostockie*, red. M. Gnatowski, Warszawa 1969, s. 15.

⁸ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 1, 28.

⁹ *Ibidem*, s. 25–28; A. Werwicki, *Przemiany w uprzemysłowieniu województwa białostockiego*, „Przegląd Geograficzny” 1957, nr 3, s. 562–564.

¹⁰ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 25–29.

siła 720 km. Najlepsze połączenia kolejowe oprócz Białegostoku miał Elk, najslabsze zaś – zarówno regionalne, jak i ponadregionalne – Łomża.

Województwo białostockie, położone w północno-wschodniej, nizinnej części Polski, oceniano jako ubogie w bogactwa naturalne (z odkrytych do końca lat czterdziestych można wymieniać: torfy, kamienie i żwiry, gliny, niewielkie ilości kredy, fosforytów, łupków bitumicznych, białej glinki, rudy darniowej)¹¹.

Jednym z założeń planu sześcioletniego była aktywizacja terenów słabo uprzemysłowionych lub nieuprzemysłowionych dzięki wykorzystaniu surowców miejscowych oraz nadwyżek siły roboczej na wsiach i w miastach. Liczba zatrudnionych w przemyśle kluczowym i miejscowym miała w ciągu sześciolatki wzrosnąć ponadczterokrotnie.

Na Białostocczyźnie zamierzano ponadto stworzyć podstawy „do budowy silnego ośrodka przemysłowego przy zachowaniu charakteru rolniczo-hodowlanego”, dążyć do zagospodarowania i przygotowania do eksploatacji złóż torfu, gliny i żwiru oraz stworzyć warunki do lepszego wykorzystania regionalnych walorów turystycznych¹². „Należy zapewnić woj. białostockiemu jako nieuprzemysłowionej części kraju silny rozwój sił wytwórczych, a w szczególności: wybudować zakłady przemysłu bawełnianego w Białymstoku, Łomży i Zambrowie¹³, zakłady olejarsko-mydlarskie i garbarnię w rejonie Białegostoku, cukrownię w rejonie Suwałk i Augustowa oraz 28 innych ważniejszych zakładów przemysłu wielkiego i średniego; zwiększyć wartość produkcji przemysłu socjalistycznego ponadpięćpółkrotnie oraz podnieść zatrudnienie w przemyśle o ponad 40 tys. osób”¹⁴.

O celach sześciolatki na Białostocczyźnie na różnych spotkaniach partyjnych mówiono m.in. w ten sposób: „W okresie planu 6-letniego będzie w naszym województwie wybudowanych kilkadziesiąt zakładów przemysłowych [...]. Zniknie zacofanie. Staniemy się województwem kulturalnym. Socjalistycznym. Polska Ludowa – budująca socjalizm – zlikwiduje raz na zawsze pozostałości z czasów panowania polskiego i niemieckiego faszyzmu na naszym terenie”¹⁵. „W myśl wytycznych Kongresu Zjednoczeniowego PZPR [*sic!*] na terenie województwa białostockiego zostaną zainwestowane poważne sumy, które wpłyną na zmniejszenie powstałej różnicy, na skutek rządów sanacyjnych, w rozwoju życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego w stosunku do województw wschodnich

¹¹ *Ibidem*, s. 6, 8–10; AAN, KC PZPR, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, 25 II 1950 r., s. 1–11; *ibidem*, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Referat sprawozdawczy z V Plenum KC Partii z omówieniem planu 6-letniego województwa białostockiego, 25 II 1950 r., s. 35–87.

¹² A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 2.

¹³ Było to bezpośrednio związane z koncepcją odbudowy i powiększenia Białostockiego Okręgu Włókienniczego. Szerzej na ten temat: A. Zawistowski, *Zambrów – losy miasta i kombinatu. Przyczynek do dziejów nieudanej rozbudowy Białostockiego Okręgu Przemysłowego* [w:] *Stare okręgi przemysłowe. Dylematy industrializacji i dezindustrializacji*, red. W. Morawski i A. Zawistowski, Warszawa 2008, s. 39–41.

¹⁴ Dziennik Ustaw 1950, nr 37, poz. 344, Ustawa z dnia 21 lipca 1950 r. o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950–1955.

¹⁵ AAN, KC PZPR, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Rezolucja, 25 II 1950 r., s. 33–34.

i centralnych”¹⁶. Priorytetem miała być jednak industrializacja, urządzenia usługowe miały powstawać później¹⁷.

Należy zaznaczyć, że uprzemysłowienie Białostockiego było również konieczne ze względu na strukturę ludnościową województwa. Według szacunków z 1949 r., w województwie mieszkało 970 788 mieszkańców, z czego w miastach – 201 120. Odsetek ludności miejskiej był jednym z najniższych w kraju – 18 proc. (niższy – 16 proc. był tylko w województwie rzeszowskim i lubelskim). Z rolnictwa utrzymywało się ok. 80 proc. mieszkańców, z usług – 14 proc. a tylko 6 proc. z przemysłu¹⁸. 56 proc. ludności województwa mieszkało w powiatach: białostockim, bielskim i łomżyńskim. Były to też największe powiaty województwa, zajmujące 47 proc. jego powierzchni. Podstawowymi ośrodkami miejskimi w regionie zachodnim województwa białostockiego były Łomża i Zambrów. W 1950 r. skupiały one 63 proc. ludności miejskiej omawianego obszaru. Największą gęstość zaludnienia miały tereny wzdłuż linii kolejowej Warszawa–Białystok i dalej w kierunku Sokółki oraz okolice Łomży i Wysokiego Mazowieckiego¹⁹. Ludność województwa była stosunkowo młoda – dzieci i młodzież do 18. roku życia stanowiły 40,9 proc., ludzie w wieku 19–60 – 49,5 proc., a pozostali – jedynie 9,6 proc.²⁰

Władze wojewódzkie w początkach realizacji sześciolatki oceniały, iż na Białostocczyźnie istniała okolo pięćdziesiąt tysięcy rezerwa siły roboczej. Jednak z rozbijającą szczerością stwierdzały, że są to tylko dane orientacyjne, których nie można przedstawić w odniesieniu do konkretnych powiatów²¹. „Dyskusja nad ogólnym problemem rezerw robotniczych wymaga dokładnego poznania terenu. Sprawozdanie ujawniło nam słabość Rad Narodowych na tym odcinku”²². Twórcy sześciolatki planowali zatrudnić przede wszystkim ludność zamieszkałą na wsi, a niezatrudnioną tam produkcyjnie, stanowiącą nadwyżkę właściwej ludności rolniczej. Obliczano, że na Białostocczyźnie wieś potrzebowała do pracy ok. 790 tys. ludzi (600 tys. pracujących na roli oraz 20 proc. zatrudnionych w przemyśle drobnym, usługach i leśnictwie). Wprowadzane udogodnienia techniczne i zakładany proces kolektywizacji rolnictwa miały powodować zmniejszanie liczby osób potrzebnych do pracy na wsi, które planowano skierować do nowo powstających zakładów przemysłowych, a więc również miast. Ponadto planowano przeprowadzić część ludności z powiatów: białostockiego, bielskiego i wysokomazowiec-

¹⁶ *Ibidem*, 237/VII-384, Uchwała Egzekutywy KW PZPR w Białymstoku w sprawie pracy organizacji partyjnych i realizacji inwestycji, [1950 r.], s. 153.

¹⁷ *Ibidem*, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Referat sprawozdawczy z V Plenum KC Partii z omówieniem planu sześcioletniego województwa białostockiego, 25 II 1950 r., s. 35–87.

¹⁸ *Ibidem*, s. 23–24.

¹⁹ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 23–24.

²⁰ *Ibidem*, s. 24; A. Podhoroski, S. Tudorowicz, *Sieć i system osadniczy regionu białostockiego* [w:] *Województwo białostockie w XXX-leciu Polski Ludowej. Wybrane problemy społeczno-ekonomiczne*, red. M. Gnatowski, „Ośrodek Badań Naukowych w Białymstoku. Rozprawy i Monografie” 1974, nr 1, s. 96–97.

²¹ AAN, KC PZPR, 237/VII-388, Praca samodzielnego oddziału zatrudnienia PWRN ze szczególnym uwzględnieniem werbunku siły roboczej dla rolnictwa i budownictwa, [IV 1951 r.], s. 107.

²² *Ibidem*, Protokół nr 19/51 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Białymstoku, 11 IV 1951 r., s. 101.

kiego do słabo zaludnionych powiatów: gołdapskiego, oleckiego, suwalskiego, grajewskiego i ełckiego. Pomysł ten, jak się wydaje, miał podłoże polityczne i szybko z niego zrezygnowano, choć w 1949 r. Komitet Powiatowy w Łomży zwrócił się do Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku z wnioskiem, aby rodziny aresztowanych za walkę z władzą komunistyczną wywozić na ziemie odzyskane²³.

Kadr potrzebnych w industrializacji województwa białostockiego miano poszukiwać również wśród młodzieży (miejskiej i wiejskiej), kobiet dotychczas niepracujących oraz w nieuprzemysłowionych miasteczkach²⁴. Kobiety i młodzież miały być włączane do pracy już na etapie budowy przedsiębiorstw²⁵. Tereny dotychczas oceniane jako zacofane dzięki sześciolatce miały stać się skupiskiem klasy robotniczej, siły napędowej budowy socjalizmu w regionie. W miejscach, w których nie przewidziano dużych inwestycji w przemyśle kluczowym, ośrodki robotnicze miał stworzyć, zmodyfikowany podczas realizacji planu, przemysł miejscowy²⁶.

Plan sześcioletni w województwie białostockim przewidywał rozwój trzech gałęzi przemysłu: włókienniczego (kontynuującego dawne tradycje przemysłowe, przy wykorzystaniu miejscowych fachowych sił roboczych, pracującego na bazie surowców miejscowych oraz importowanych z ZSRR), metalowego (budowa maszyn na potrzeby lokalnego rynku rolniczego i przemysłu) oraz przemysłu rolnego. Analiza zasobów surowców wykazała, że podstawą dla powstającego na Białostocczyźnie przemysłu mogą być surowce: roślinne (len, wełna, tytoń, ziemniaki, buraki cukrowe, drzewo), zwierzęce (mięso, ryby, skóry), mineralne (torf, gliny, kamienie, żwir, wapno). W pierwszej fazie zamierzano skoncentrować się na tzw. trójkącie uprzemysłowienia, wyznaczonym przez Białystok, Ełk i Łomżę²⁷. Miasta te (wraz z Grajewem) miały się stać, w ramach założeń sześciolatki, głównymi ośrodkami przemysłowymi województwa, wpływającymi na mniejsze miejscowości z nimi związane.

²³ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 24–25; AAN, KC PZPR, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Referat sprawozdawczy z V Plenum KC Partii z omówieniem planu 6-letniego województwa białostockiego, 25 II 1950 r., s. 35–87; *ibidem*, 237/VII-377, Protokół z II posiedzenia Plenum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku, 22 XI 1949 r., s. 6; *ibidem*, 237/VII-378, Protokół z plenarnego posiedzenia Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku, 4 II 1950 r., s. 5.

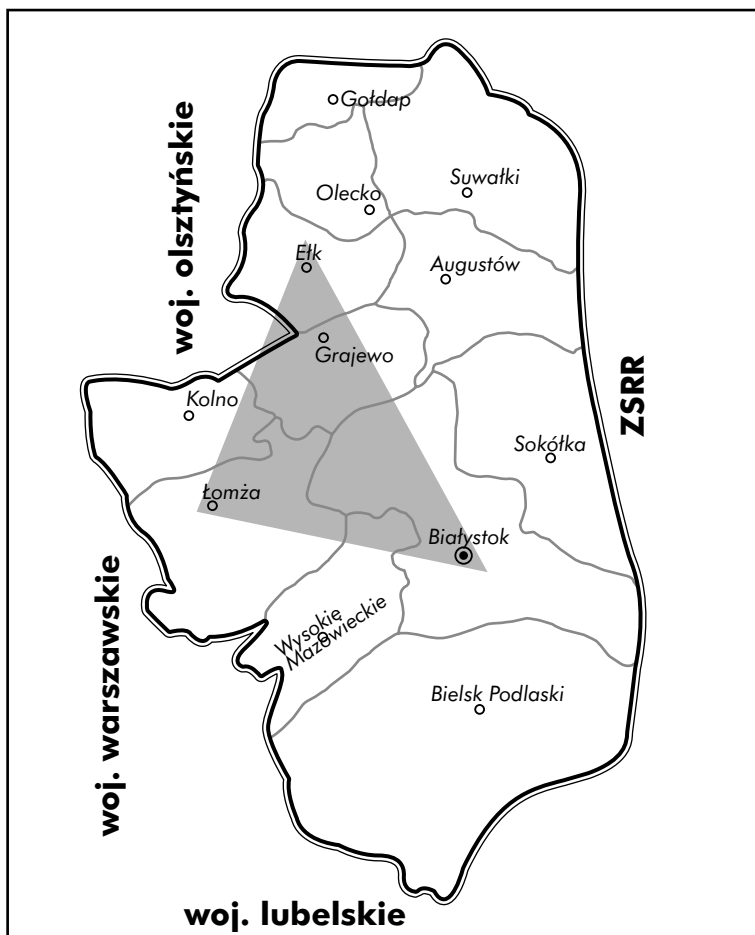
²⁴ *Ibidem*, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Referat sprawozdawczy z V Plenum KC Partii z omówieniem planu 6-letniego województwa białostockiego, 25 II 1950 r., s. 35–87.

²⁵ *Ibidem*, 237/VII-384, Protokół nr 6/1950 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Białymstoku, 7 II 1950 r., s. 54–55; *ibidem*, 237/VII-384, Uchwała Egzekutywy KW PZPR w Białymstoku w sprawie pracy organizacji partyjnych i realizacji inwestycji, [1950 r.], s. 157.

²⁶ *Ibidem*, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Referat sprawozdawczy z V Plenum KC Partii z omówieniem planu 6-letniego województwa białostockiego, 25 II 1950 r., s. 35–87.

²⁷ Ełk i Łomża miały w perspektywie stać się miastami wojewódzkimi. O ile pozycja Ełku nie była kwestionowana, o tyle Łomża konkurowała o tę funkcję z Ostrołęką (rozpatrywane były ewentualności: Łomża i Ciechanów lub tylko Ostrołęka). AAN, PKPG, 6462, Elaborat Departamentu Planów Regionalnych i Lokalizacji określający metodę opracowania wytycznych do planu 6-letniego w sprawie planu zagospodarowania miast, s. 27–29; *ibidem*, Lista miast, dla których opracowano wskazania i liczby kierunkowe dla planów zagospodarowania, s. 89–91.

Mapa 1. Planowany „trójkąt uprzemysłowienia” w woj. białostockim.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 31.

Główne centrum przemysłowe w stolicy województwa miało oddziaływać na powiaty bielski i sokólski oraz je aktywizować. W Białymstoku zamierzano zbudować zakłady bawełniane, ukończyć rozszarnięcie lnu, fabrykę narzędzi precyzyjnych, fabrykę maszyn włókienniczych, zakłady olejarsko-mydlarskie, browar, bekoniarnię, tuczarnię drobiu, zakłady mleczarskie i inne mniejsze, bazujące na rolnictwie i leśnictwie²⁸. Początkowo planowano też budowę zakładu przemysłu lekkiego w Gródku; jednak jeszcze w 1949 r. z niej zrezygnowano²⁹. Najważ-

²⁸ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 30–31, 32, 57–62.

²⁹ AAN, PKPG 3563, Notatka z konferencji w sprawie przyjęcia 6-letniego planu Centralnego Zarządu Przemysłu Bawełnianego, która odbyła się dnia 13 września 1949 r. w Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego w obecności ministra przemysłu lekkiego ob. Stawińskiego, s. 226–227, 292–293.

niejszym po Białymstoku ośrodkiem przemysłowym miała stać się Łomża związana z Zambrowem i Wizną oraz z powiatami kolneńskim i wysokomazowieckim³⁰. W Łomży zamierzano zbudować roszarnię lnu, zakłady mięsne i mniejsze zakłady przemysłu rolnego, a w pobliżu miasta – zakłady włókiennicze (wymieniano położoną po przeciwnej stronie Narwi Piątnicę)³¹. Zakłady włókiennicze miały powstać także w Zambrowie. Trzeci ośrodek przemysłowy planowano stworzyć w „kombinacie miejskim” Elk–Grajewo, powiązanych dobrymi połączeniami kolejowymi i drogowymi oraz siecią większych osad. Miały tu powstać: roszarnia, fabryka metalowa przemysłu miejscowego, warsztaty mechaniczne, przemysł rolny i drzewny. Nowymi połączeniami kolejowymi i drogowymi miały być połączone z tym ośrodkiem Suwałki i Augustów³².

Rolnictwo w trójce uprzemysłowienia, po przeprowadzeniu melioracji łąk nad Biebrzą i Narwią, miało nastawić się na, jak to nazwano, „intensywną gospodarkę hodowlaną jako bazę aprowizacyjną dla ludności w miastach”. Przynajmniej na części tych terenów rolniczych planowano utworzenie Państwowych Gospodarstw Rolnych³³.

Złóża torfu, znajdujące się w trójce uprzemysłowienia, zostały uznane za najważniejsze bogactwo naturalne ziemi białostockiej. Miały się one stać jedną z podstaw uprzemysłowienia, a pierwszym jego etapem miało być rozpoczęcie budowy pierwszej w Polsce elektrowni w Wiźnie (kombinatu chemiczno-energetycznego) wykorzystującej torf³⁴. W planie sześcioletnim zamierzano dość dokładnie przebadać województwo pod względem geologicznym, licząc na odkrycie kolejnych surowców mineralnych³⁵.

W rejonie największego uprzemysłowienia planowano rozwijać przemysł rolno-spożywczy: piekarnie, młyny (w tym duże przemysłowe w Białymstoku i Łomży), kaszarnię w Białymstoku, fabrykę wyrobów cukierniczych w Białymstoku, przetwórnice owocowe oraz fabrykę win i soków owocowych w Łomży, ziemniaczarnię, browar w Dojlidach³⁶, 26 gorzelni. Miały też powstać: duża

³⁰ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 31

³¹ AAN, KC PZPR, 237/VII/372, Wydział Organizacyjny, Komitet Wojewódzki Białostok, Materiały Komitetów Powiatowych i Komitetów Miejskich. Sprawozdanie Komitetu Powiatowego na konferencję wyborczą w dniu 16 IV 1950 r. za okres do dnia 5 III [19]50 r., s. 82–105.

³² A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 32.

³³ *Ibidem*, s. 31, 37.

³⁴ *Ibidem*, s. 6–8. Polepszenie stanu zaopatrzenia w energię elektryczną było dla województwa jednym z najważniejszych problemów. W 1950 r. elektryczności nie miały następujące miasta i osiedla: Boćki, Brańsk, Choroszcz, Ciechanowiec, Czyżew, Dąbrowa, Goniądz, Jedwabne, Kleszczel, Kuźnia, Lipsk, Narew, Nowogród, Suraz, Szepietowo, Tykocin, Wizna. Niedostatek energii występował w Siemiatyczach, Drohiczyń i Suchowoli. Tylko 118 wsi na Białostocczyźnie korzystało z energii elektrycznej. Plan sześcioletni dla województwa białostockiego przewidywał elektryfikację 825 wsi (AAN, KC PZPR, 237/VII-385, Energetyka w Okręgu Białostockim, [1950 r.], s. 198).

³⁵ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 6, 8–10; AAN, PZPR, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, 25 II 1950 r., s. 1–11; *ibidem*, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Referat sprawozdawczy z V Plenum KC Partii z omówieniem planu 6-letniego województwa białostockiego, 25 II 1950 r., s. 35–87.

³⁶ Browar w Dojlidach Fabrycznych istniał od 1891 r., a jego tradycje sięgają jeszcze XVI w. Zniszczony w 1944 r., w 1948 r. został przejęty przez Skarb Państwa. Działalność browaru ograniczała się tylko do rozlewania piwa. Dopiero plan sześcioletni przyniósł decyzję o znacznej jego rozbudowie, która objęła starą fabrykę oraz niemal trzykrotnie większy obszar znajdujący się dotych-

cukrownia i fermentownia tytoniu w Białymstoku, zakłady mięsne w Białymstoku, Elku i Łomży, duża chłodnia do magazynowania produktów rolnych, zakłady garbarskie i huta szkła³⁷.

Planowany rozwój przemysłu w przedstawionym powyżej rejonie nie oznaczał, że w innych miejscowościach zaniechano inwestycji przemysłowych. Zamierzano rozwijać zakłady w Suwałkach (przemysł rolny), Augustowie (rolny i drzewny), Bielsku Podlaskim (roszarnia i fabryka mebli giętych), Augustowie, Gołdapi, Hajnówce (drzewny)³⁸. Miała zostać rozbudowana linia wysokiego napięcia oraz wybudowana gazownia w Białymstoku³⁹.

W sumie w województwie białostockim w okresie planu sześcioletniego (nie uwzględniając przemysłu terenowego) miało powstać ponad 80 dużych zakładów pracy.

Tabela 1. Liczba planowanych inwestycji przemysłowych w planie sześcioletnim na Białostocczyźnie

Miasto lub powiat	Inwestycje przemysłowe
Białystok	15
Łomża	8
Suwałki	3
Powiat augustowski	6
Powiat białostocki	5
Powiat bielski	8
Powiat elcki	2
Powiat goldapski	1
Powiat grajewski	3
Powiat łomżyński	3
Powiat sokólski	3
Powiat suwalski	4
Powiat wysokomazowiecki	5
Bez dokładnej lokalizacji w momencie rozpoczęcia realizacji planu	15

Źródło: Opracowanie własne na podstawie AAN, PKPG, 6364, Lokalizacja nowych zakładów w planie 6-letnim. Materiały do planu lokalizacji nowych zakładów w planie 6-letnim, s. 283, 291, 292, 294, 295, 296, 300, 303, 302, 304, 307, 309, 313, 321, 325, 331, 336, 338, 340, 343, 345; Lokalizacja nowych zakładów w planie 6-letnim. Materiały do planu lokalizacji nowych zakładów w planie 6-letnim, Według nowych zakładów

czas poza zakładem (AAN, PKPG 6695, Szkic sytuacyjny Browaru Dojlidy w Białymstoku, 27 VI 1950 r., s. 61; *ibidem*, Browar Dojlidy. Plan zagospodarowania przestrzennego, 10 VI 1950 r., s. 62, 63; T. Kaczmarek, *Księga piw i browarów polskich*, Warszawa 1995, s. 205; A. Dobroński, *Białystok. Historia miasta*, Białystok 2001, s. 192).

³⁷ A. Szyszowska, *Województwo białostockie...*, s. 32, 33, 34.

³⁸ *Ibidem*, s. 32–33

³⁹ *Ibidem*, s. 35; AAN, PKPG, 3564, Protokół z konferencji w sprawie planu 6-letniego gazownictwa w dn. 8 VI 1949 r. o godz. 10, s. 51–57, 63–71, 72–80.

w planie 6-cioletnim wg centralnych zarządów, s. 230, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 271, 273, 274, 277; AAN, PKPG, 6364, Lokalizacja nowych zakładów w planie 6-letnim. Materiały do planu lokalizacji nowych zakładów w planie 6-letnim. Plan lokalizacji nowych zakładów wg województw. Nowe zakłady przemysłu kluczowego w planie 6-letnim. Województwo białostockie, s. 87–85.

Drobny przemysł spółdzielczy miał otrzymać ok. 550 nowych zakładów, a przemysł miejscowy ok. 35 z branży skórzaney, drzewnej, mineralnej, metalowej, włókienniczej i chemicznej oraz materiałów budowlanych, co ze względu na wielkość inwestycji w województwie miało charakter priorytetowy. Wzrost produkcji cegły, potrzebnej do inwestycji, miał wynieść ponad 200 proc. Zamierzano nadal ograniczać przemysł prywatny, a istniejące zakłady rzemieślnicze (w 1950 r. było ich nadal około 150) stopniowo przekształcać w spółdzielnie pracy⁴⁰. W sumie wzrost zatrudnienia w sześciolatce miał być czterokrotny, a produkcji – sześciokrotny. W dłuższej perspektywie chciano doprowadzić do wyrównania różnic dzielących Białostockie od innych województw w kraju, a z czasem zlikwidować nierównomierność w rozmieszczeniu ośrodków przemysłowych⁴¹.

Słabą sieć kolejową województwa miały zmienić nowe inwestycje. W latach 1950–1955 planowano wybudowanie linii kolejowej Łomża–Kolno–Dłutowo–Pisz⁴², co dodatkowo miało skrócić połączenie Warszawy z Mazurami; odcinka łączącego linię Białystok–Ostrołęka z Zambrowem (w zamiarze przedłużonego później do linii Warszawa–Białystok), a także bezpośredniego⁴³ połączenia Augustowa z Białymstokiem⁴⁴. Rozbudowa tych połączeń w głównej mierze była także zdeterminowana rozwojem gospodarczym w trójkącie Białystok–Ełk–Łomża.

Plan sześcioletni nie przewidywał w województwie białostockim dużych inwestycji drogowych. Miały powstać drogi: Białystok–Korycin, Augustów–Ełk oraz system dróg komunikacyjnych wokół złóż torfu w okolicach Wizny, przeznaczonych do eksploatacji⁴⁵. Tu również w większości wykorzystano istniejące połączenia drogowe pomiędzy wierzchołkami trójkąta uprzemysłowienia.

Dużą rolę w aktywizacji województwa w latach planu sześcioletniego miały odegrać rzeki. Planowano ich wyregulowanie i wybudowanie portów rzecznych w Białymstoku (przy ujściu rzeki Supraśl do Narwi), w Piątnicy koło Łomży (na Narwi) i w Augustowie (na rzece Netta). Jeziora i rzeki miały stanowić rezerwar wody dla województwa, choć przymierzano się także do wykorzystania

⁴⁰ AAN, PKPG, 6364, Lokalizacja nowych zakładów w planie 6-letnim. Materiały do planu lokalizacji nowych zakładów w planie 6-letnim. Plan lokalizacji nowych zakładów wg województw. Nowe zakłady przemysłu kluczowego w Planie 6-letnim. Województwo białostockie, s. 87–85; A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 34–35.

⁴¹ *Ibidem*, s. 35–36.

⁴² Jako główny argument przemawiający za budową linii Łomża–Dłutowo–Pisz (oprócz tego, że Łomża pełniła funkcje kulturalno-oświatowe dla podregionu) podano, że: „Łomża [jest traktowana] jako miasto o charakterze przemysłowym, której przemysł bawelniany ma współpracować i uzupełniać się z zakładami lokalizowanymi w Zambrowie” (AAN, PKPG, 6786, PKPG Biuro Regionalne w Białymstoku do Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Olsztynie, 27 IV 1950 r., s. 8–9).

⁴³ Przebieg nowej granicy polsko-radzieckiej spowodował, że zostało odcięte połączenie Białegostoku z Augustowem przez Grodno.

⁴⁴ A. Szyszkowska, *Województwo białostockie...*, s. 51–52, 54.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 54–55.

części z nich do transportu: np. Kanałem Augustowskim miano przewozić urobek z – powstających w ramach sześciolatki – kamieniołomów w pobliżu Suwałk. Dopuszczano możliwość wykorzystania rzek jako źródła energii elektrycznej. Nieśmiało wspomniano o rozwoju turystyki nad jeziorami Suwalszczyzny⁴⁶.

Już w czasie realizacji planu sześcioletniego trwały starania o lokalizację kolejnych zakładów przemysłowych: cukrowni w okolicach Wysokiego Mazowieckiego (wcześniej planowanej bez konkretnej lokalizacji), krochmalni w Grajewie oraz przyspieszenia budowy browaru w Białymstoku⁴⁷.

W 1951 i 1952 r. rząd w korekcie założeń planu sześcioletniego zrezygnował z wielu inwestycji, najczęściej na terenach słabo uprzemysłowionych i nieuprzemysłowionych (z 203, podczas gdy w uprzemysłowionych – z 75). Najwięcej straciło województwo białostockie (skreślono tu aż 67 projektów, w innych województwach: lubelskim i krakowskim – tylko po 21). Niestety, nie udało się odnaleźć dokumentów poświadczających hipotezę, że, czyniąc to, brano pod uwagę tylko zasadę ograniczania kosztów, odsuwając na dalszy plan wszystkie inne kryteria planu sześcioletniego. Nie można wykluczyć również przypadkowości przy podejmowaniu tych decyzji. Skreślono wszystkie inwestycje w Łomży – mieście, które wymagało gruntownej odbudowy⁴⁸. Budowę elektrowni w Wiźnie postanowiono przenieść z 1951 r. na lata późniejsze⁴⁹, a następnie z niej zrezygnowano⁵⁰. Nie rozpoczęto również m.in. budowy elektrociepłowni w Dzikich Fastach, wytwórni lekkich betonów w Grajewie⁵¹. Żadne z planowanych połączeń kolejowych, z wyjątkiem pierwszej części inwestycji, kiedy stworzono połączenie kolejowe z Zambrowem (wymuszone budową kombinatu), nie zostało wykonane⁵². Do większości koncepcji rozwoju transportu szynowego nigdy już nie wrócono (z wyjątkiem połączenia Białegostoku i Augustowa nową trasą Sokółka–Kamienna).

⁴⁶ *Ibidem*, s. 11–13, 56; AAN, KC PZPR, 237/VII-376, Protokół z narady wojewódzkiego aktywu PZPR, Referat sprawozdawczy z V Plenum KC Partii z omówieniem planu 6-letniego województwa białostockiego przedstawiony przez sekretarza KW Krzykalskiego, 25 II 1950 r., s. 35–87.

⁴⁷ *Ibidem*, 237/VII-381, Referat tow. Brodzińskiego na Plenum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku, 9 XI 1953 r., s. 282.

⁴⁸ T. Mrzygłód, *Polityka rozmieszczenia przemysłu w Polsce 1946–1948*, Warszawa 1962, s. 61–63.

⁴⁹ AAN, KC PZPR, 237/VII-385, Protokół nr 34/50 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Białymstoku, 29 VIII 1950 r., s. 190.

⁵⁰ R. Horodeński, Z. Podemski, *Pozarolnicza działalność produkcyjna w woj. białostockim. Główne kierunki i cechy rozwoju* [w:] *Województwo białostockie w XXX-leciu Polski Ludowej...*, s. 178–179; AAN, PKPG, 3563, Notatka z konferencji w sprawie przyjęcia planu 6-letniego „Torf Polski” w Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego, 2 IX 1949 r., s. 320; AAN, PKPG, 6364, Lokalizacja nowych zakładów w planie 6-letnim. Materiały do planu lokalizacji nowych zakładów w planie 6-letnim, s. 300; AAN, PKPG, 6364, Lokalizacja nowych zakładów w planie 6-letnim. Materiały do planu lokalizacji nowych zakładów w planie 6-letnim, Według nowych zakładów w planie 6-letnim wg centralnych zarządów, s. 230.

⁵¹ R. Horodeński, *Przemysł* [w:] *Białostockie...*, s. 111. Rządzący województwem uważali, że skreślenie wielu inwestycji na Białostoczczyźnie było wynikiem szczególnej niechęci, jaką darzono ten region w stolicy. „Tak się uтарыło, że województwo białostockie jest w roli kopciuszka, że ma prawo pozostawania na ostatnim miejscu, że wolno go zaniedbywać w Warszawie, ale samo województwo białostockie poważnie się zaniedbuje” mówił kierownik Wydziału Organizacyjnego KC PZPR Antoni Alster (AAN, KC PZPR, 237/VII-381, Protokół z III Plenum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku, 9 XI 1953 r., s. 223).

⁵² E. Bakun, E. Hahn, *Białostoczczyzna w XXV-leciu PRL. Rozwój i przemiany społeczno-gospodarcze*, Białystok 1969, s. 47; L. Kupiec, *Transport i łączność* [w:] *Białostockie...*, s. 166.

Rozpoczęte inwestycje często były realizowane z opóźnieniem. Usilne poszukiwanie winnych zawsze jednak przynosiło rezultaty – oskarżenia kierowano przeciwko dyrektorom, kierownikom, a przede wszystkim „wrogom klasowym”⁵³.

W sześciolatce na Białostocczyźnie wybudowano całkowicie lub częściowo następujące ważne zakłady przemysłu kluczowego: Zakłady Przemysłu Bawełnianego „Fasty” w Białymstoku, Elckie Zakłady Roszarnicze, Fabrykę Przyrządów i Uchwytów w Białymstoku, Białostockie Zakłady Piwowarsko-Słodownicze, Zakłady Piwowarsko-Słodownicze w Suwałkach (ta lokalizacja nie pojawiała się w pierwotnym planie), Mazurską Wytwórnę Tytoniu Przemysłowego w Augustowie, Mielnickie Terenowe Zakłady Kredowe w Mielniku, tartak w Czarnej Białostockiej⁵⁴.

Nie udało się jednak doprowadzić do równomiernego rozłożenia inwestycji. W dalszym ciągu w Białymstoku i najbliższych jego okolicach umiejscowione było ok. 50 proc. przemysłu województwa⁵⁵. Charakterystyczne jest to, że wciąż mało było nowych obiektów przemysłowych na ziemiach odzyskanych. W sposób widoczny wzrosła jednak liczba osób pracujących w przemyśle województwa.

Tabela 2. Zatrudnienie w przemyśle w Polsce oraz w województwie białostockim w latach 1950 i 1955

		Przemysł			
		Polska		Województwo białostockie	
		Liczba osób	% w gospodarce uspołecznionej	Liczba osób	% w gospodarce uspołecznionej
1950	Razem	2 086 705	42,5	92 399	17,5
	Mężczyźni	1 481 126	43,4	64 424	17,9
	Kobiety	605 579	40,3	27 975	16,4
1955	Razem	2 676 327	41,4	134 710	23,7
	Mężczyźni	1 868 077	42,5	92 614	24,2
	Kobiety	808 250	39,1	42 096	22,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Pracy 1945–1968*, Warszawa 1970, s. 74, 78, 91–92.

W 1955 r. w przemyśle województwa białostockiego pracowało o 42 311 osób więcej niż w chwili startu planu sześcioletniego. Udział zatrudnionych w przemyśle w stosunku do wszystkich zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej województwa wzrósł z 17,5 proc. do ponad 23 proc. Nie doprowadzono jednak do zapowiadanego kilkusetprocentowego wzrostu liczby zatrudnionych w przemyśle.

⁵³ A. Pasko, *Zagadnienia realizacji planu 6-letniego w przemyśle w województwie białostockim w latach 1950–1955* [w:] *Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku. Studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70-lecie urodzin*, red. H. Konopka, D. Boćkowski, Białystok 2004, s. 473–475.

⁵⁴ E. Bakun, E. Hahn, *Białostocczyzna w XXV-leciu...*, s. 30.

⁵⁵ A. Werwicki, *Przemiany w uprzemysłowieniu...*, s. 577.

Porównując województwo białostockie z innymi województwami, można jednak zauważyć, że wbrew zapowiedziom nie stało się ono jednym z głównych beneficjentów „Sześcioletniego Planu Rozwoju Gospodarczego i Budowy Socjalizmu na lata 1950–1955”.

Tabela 3. Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej w latach 1950–1956 (w procentach)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Polska	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Białostockie	1,4	1,7	1,7	1,8	2,3	2,4
Bydgoskie	2,8	3,3	3,6	4,1	3,9	3,7
Gdańskie	6,2	4,8	4,2	3,6	3,9	3,8
Katowickie	15,0	17,3	17,7	18,6	18,5	17,6
Kieleckie	2,9	3,5	4,3	3,8	3,2	3,2
Koszalińskie	1,7	1,6	1,7	2,3	1,5	1,7
Krakowskie	10,4	9,5	11,0	12,2	14,0	11,7
Lubelskie	3,6	4,4	3,8	4,3	3,6	3,3
Łódzkie	2,7	2,4	2,1	1,7	2,2	2,9
Łódź	3,4	2,3	2,0	2,1	2,1	2,4
Olsztyńskie	2,7	2,6	2,3	2,0	2,0	2,3
Opolskie	2,3	1,5	1,9	2,9	3,3	3,1
Poznańskie	5,0	4,2	3,8	3,5	4,2	5,0
Rzeszowskie	3,5	4,8	5,6	4,9	4,4	3,9
Szczecińskie	4,5	3,8	3,1	2,6	2,6	2,6
Warszawa	12,2	11,4	11,9	10,8	9,8	9,8
Warszawskie	3,8	4,8	4,8	4,6	4,8	4,8
Wrocławskie	7,1	5,9	6,3	6,0	5,9	5,9
Zielonogórskie	1,7	1,8	1,6	1,3	1,4	1,7
niezlokalizowane	7,1	8,4	6,6	6,9	6,4	8,2

Źródło: *Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej* [w:] *Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946–1966*, Warszawa 1968, s. 102–103.

W 1950 r. nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej województwa białostockiego stanowiły jedynie 1,4 proc. wszystkich nakładów inwestycyjnych w Polsce. Białostockie zostało wyprzedzone przez województwa ziem odzyskanych, a także przez duże ośrodki przemysłowe. W kolejnych latach nakłady te rosły, jednak zawsze były jednymi z najniższych w kraju. Przez pierwsze trzy lata realizacji planu Białostockie wyprzedzało jedynie województwa ziem odzyskanych (w 1951 r. opolskie i koszalińskie, w 1952 zielonogórskie i koszalińskie). W drugiej połowie realizacji planu nakłady inwestycyjne przypadające na województwo białostockie były wyższe także od nakładów przeznaczonych dla Łodzi i województwa łódzkiego (w 1953 r. wyprzedziło województwo zielonogórskie

i łódzkie, w 1954 r. – zielonogórskie, olsztyńskie, koszalińskie, łódzkie i miasto Łódź, w 1955 r. – zielonogórskie, koszalińskie, olsztyńskie i miasto Łódź). Wzrost ten wiąże się zapewne z rozpoczęciem realizacji największych inwestycji tego okresu na Białostocczyźnie: Zambrowskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego i Białostockich Zakładów Przemysłu Bawełnianego „Fasty”. Nie zmienia to oczywiście faktu, że nakłady przeznaczane na rozwój województwa białostockiego należały do najniższych w kraju. Należy jednak zauważyć, że nawet tak niewielkie inwestycje stanowiły radykalną zmianę w stosunku do okresu poprzedniego.

Tabela 4. Dynamika nakładów inwestycyjnych w gospodarce uspołecznionej w latach 1951–1956 (rok poprzedni = 100)

	1951	1952	1953	1954	1955
Polska	111,9	118,2	116,6	105,0	100,7
Białostockie	142,1	120,3	121,2	134,4	106,7
Bydgoskie	140,5	130,5	131,4	100,9	95,5
Gdańskie	93,1	103,0	100,4	114,2	96,6
Katowickie	138,1	120,6	122,6	104,4	95,5
Kieleckie	146,2	147,1	101,7	89,2	101,1
Koszalińskie	112,0	125,4	159,1	66,6	117,3
Krakowskie	110,1	136,7	128,7	120,9	84,2
Lubelskie	146,9	102,1	130,8	88,1	93,7
Łódzkie	107,9	102,0	95,4	133,3	135,7
Łódź	81,7	104,7	120,5	104,7	113,2
Olsztyńskie	114,3	104,3	105,6	105,0	114,2
Opolskie	79,1	148,7	177,2	119,3	94,8
Poznańskie	100,9	107,0	108,0	127,2	119,2
Rzeszowskie	164,7	138,6	102,0	94,2	90,2
Szczecińskie	99,0	96,5	98,7	104,3	99,3
Warszawa	112,0	123,7	106,0	95,6	100,5
Warszawskie	152,0	117,6	111,7	111,4	100,7
Wrocławskie	100,3	125,3	110,5	103,2	101,0
Zielonogórskie	126,4	105,7	97,8	105,9	122,0
niezlokalizowane	141,7	92,7	122,0	96,7	128,7

Źródło: *Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej* [w:] *Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946–1966*, Warszawa 1968, s. 104–105.

Nakłady inwestycyjne w województwie białostockim w 1951 r. były wyższe od roku poprzedniego o ponad 42 proc. Wyższy wzrost w tym roku zanotowały jedynie województwa kieleckie, lubelskie, warszawskie i rzeszowskie. W latach 1952 i 1953 wzrost ten był nieznacznie wyższy od średniego wzrostu krajowego. W 1954 r. zanotowano 34 proc. wzrostu w stosunku do roku poprzedniego, naj-

wyższy przyrost spośród wszystkich polskich województw. W ostatnim roku realizacji sześciolatki nakłady inwestycyjne wciąż były wyższe niż w roku poprzednim. Warto zauważyć, że przez cały okres realizacji sześciolatki nie odnotowano tu spadku, do czego dochodziło w wielu innych województwach.

Tablica 5. Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej w latach 1950–1956 w przeliczeniu na 1 mieszkańca w złotych (ceny z 1961 r.)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Polska	1407	1657	1922	2198	2265	2237	2233
Łódzkie	642	687	693	655	866	1173	1143
Białostockie	519	729	866	1035	1371	1438	1283
Opolskie	969	763	1124	1966	2309	2141	2636
Poznańskie	818	816	859	910	1142	1341	1469
Kieleckie	607	875	1264	1265	1108	1126	1077
Bydgoskie	666	922	1181	1521	1514	1430	1605
Warszawskie	598	958	1107	1217	1336	1327	1119
Lubelskie	769	1121	1137	1475	1290	1189	1354
Koszalińskie	1138	1244	1518	2333	1488	1667	1461
Zielonogórskie	1063	1300	1326	1251	1276	1509	1510
Wrocławskie	1444	1411	1727	1866	1869	1834	1649
Rzeszowskie	877	1420	1919	1910	1768	1574	1700
Olsztyńskie	1354	1506	1523	1575	1608	1772	1446
Łódź	1900	1511	1554	1861	1934	2158	2164
Krakowskie	1651	1845	2483	3144	3734	3067	3015
Gdańskie	2320	2117	2158	2137	2344	2173	2075
Katowickie	1956	2596	3077	3709	3801	3553	3558
Szczecińskie	3020	2866	2667	2530	2532	2408	2335
Warszawa	6495	5643	6597	6635	6136	6055	5895

Źródło: *Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej* [w:] *Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946–1966*, Warszawa 1968, s. 106–107.

W przeliczeniu na jednego mieszkańca nakłady inwestycyjne skierowane do województwa białostockiego były w 1950 r. również najniższe spośród wszystkich województw. W kolejnych latach nakłady *per capita* rosły, lecz województwo białostockie wyprzedzało jedynie znacznie bardziej zaludnione województwa, jak łódzkie, a następnie również poznańskie. Dopiero ostatnie dwa lata przyniosły znaczącą zmianę.

Założenia planu sześcioletniego, które dotyczyły równomiernego rozmieszczenia nowych inwestycji przemysłowych, nie zostały zrealizowane. Ograniczona suma nakładów inwestycyjnych nie pozwoliła na stworzenie sieci ośrodków przemysłowych na obszarze całego kraju⁵⁶. Zaplanowane na lata 1950–1955

⁵⁶ T. Lijewski, *Uprzemysłowienie Polski...*, s. 50.

inwestycje wykonano w 50 proc., część z nich została oddana do użytku dopiero w kolejnej pięcioletniej. Liczne nowe fabryki projektowane na terenach opóźnionych w rozwoju gospodarczym zostały skreślone podczas realizacji planu. Efekty polityki regionalnej w zakresie uprzemysłowienia były różne od planowanych, choć jednak widoczne⁵⁷. W trakcie wstępnej industrializacji nie zostały spełnione nadzieje związane z bardziej równomiernym rozmieszczeniem przemysłu w kraju. Nowe obiekty, wbrew założeniom, często lokowano w województwach najsilniej uprzemysłowionych, korzystając z istniejącej infrastruktury i kadr. W związku z tym zróżnicowanie w przestrzennym zagospodarowaniu kraju jeszcze się pogłębiło. Wzmocniono rolę Zagłębia Dąbrowskiego, Warszawy, Górnego Śląska, Krakowa, nie zaktywizowano natomiast projektowanych ośrodków na wschodzie i w centrum kraju⁵⁸. Zasada równomiernego rozmieszczania przemysłu okazała się nierealistyczna, więc w 1955 r. zastąpiono ją formułą „bardziej racjonalnego rozmieszczenia przemysłu”⁵⁹.

Na przykładzie województwa białostockiego można zauważyć, że głoszone oficjalnie przez władze i szeroko reklamowane przez propagandę cele wyrównania wewnętrznych dysproporcji gospodarczych kraju nie były realizowane. Nakłady inwestycyjne w gospodarce społecznej w chwili startu planu sześcioletniego w województwie białostockim były najniższe spośród wszystkich województw. Dopiero druga połowa planu przyniosła zmiany. Wynikało to zapewne z tego, że w zasadzie nie inwestowano w gałęzie przemysłu związane bezpośrednio z wojskiem (wyjątek: Czarna Wieś). Dopiero popieranie rozwoju przemysłu produkującego na potrzeby ludności spowodowało, że województwo białostockie stało się beneficjentem planu sześcioletniego. Niezależnie od politycznych, ekonomicznych i społecznych ocen sześciolatki należy stwierdzić, że stała się ona czasem przełomowym dla województwa (regionu) białostockiego.

ANDRZEJ ZAWISTOWSKI (ur. 1973) – historyk, absolwent Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, doktor nauk ekonomicznych. Pracuje w Katedrze Historii Gospodarczej i Społecznej Szkoły Głównej Handlowej oraz w Biurze Edukacji Publicznej IPN. Interesuje się dziejami społeczno-gospodarczymi PRL, przeszłością ziem pogranicza mazowiecko-podlaskiego oraz najnowszą historią polskiego szkolnictwa ekonomicznego. Autor i współautor kilkunastu publikacji naukowych i popularnonaukowych dotyczących najnowszych dziejów Polski m.in. *Bibliografii historii gospodarczej Polski 1944–1989* (Warszawa 2003). Ostatnio razem z Jackiem Luszniwiczem opublikował *Sprawy gospodarcze w dokumentach pierwszej Solidarności*, t. 1: 16 sierpnia 1980–30 czerwca 1981, Warszawa 2008. W przygotowaniu drugi tom.

⁵⁷ S. Misztal, W. Kaczorowski, *Regionalne zróżnicowanie procesu uprzemysłowienia Polski 1945–1975*, Warszawa 1983, s. 20–21.

⁵⁸ J. Kaliński, *Polityka gospodarcza Polski w latach 1948–1956*, Warszawa 1987, s. 114, 234.

⁵⁹ S. Misztal, W. Kaczorowski, *Regionalne zróżnicowanie...*, s. 20–21.

The Industrialization of the Białystok Voivodship in the Six-year Plan. Intentions and Effects

In the 1950s, the Polish communist authorities leading the country's industrialization, declaimed the principals of evenly distributed industry with the aim of activating poorly industrialized territories. Such principles were particularly attractive to the Białystok Voivodship. The six-year plan foresaw that over 80 large enterprises would arise in the Białystok Voivodship. Industrial development was to be concentrated in the so-called 'industrial triangle', demarked by Białystok, Elk and Łomża. These towns were to become, according to the six-year plan, the main industrial centers of the Voivodship, influencing smaller towns linked to them through communication and industry. Corrections to the six-year plan, introduced by the government in 1951 and 1952, caused many investments to be abandoned. The Voivodship that lost the most investments was Białystok (as many as 67 investments were abandoned, in Lublin and Kraków Voivodship only 21 each). Despite limiting investments, during the six-year plan in Białystok the following important key industrial enterprises were built, or partially built: Zakłady Przemysłu Bawełnianego „Fasty” in Białystok, Zambrowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego, Elckie Zakłady Roszarnicze, Fabryka Przyrządów i Uchwytów in Białystok, Białostockie Zakłady Piwowarsko-Słodownicze, Zakłady Piwowarsko-Słodownicze in Suwałki, Mazurska Wytwórnia Tytoniu Przemysłowego in Augustów, Mielnickie Terenowe Zakłady Kredowe in Mielnik, and the lumber mill in Czarna Białostocka.

On the example of the Białystok Voivodship it is clear that the officially declaimed and widely publicized through propaganda goal of the six-year plan (to even out the country's internal economic disproportions) were not achieved. Investment outlay in an economy socialized at the moment of the six-year plan's start in the Białystok Voivodship were the lowest of all voivodships. An atmosphere more favorable to production industry geared toward consumer goods allowed the Voivodship to benefit from the six-year plan. Independent from political, economic and social opinions, the six-year plan should be recognized that it became a breakthrough moment for the Białystok Voivodship (region).